TIJORAT BANKLARINING MUAMMOLI KREDITLARINI KAMAYTIRISH YO'LLARI

Istamov Asilbek Ilhomovich
O'zbekiston Respublikasi Bank-moliya akademiyasi magistranti
Iqtisodiyotni monetar tartibga solish yo'nalishi tinglovchisi
Doi: https://doi.org/10.5281/zenodo.20353202

Annotatsiya: Ushbu maqolada tijorat banklarida muammoli kreditlarni kamaytirish masalalari yoritilgan, xususan, kredit portfelining sifatini oshirish, kredit risklarini boshqarish hamda muammoli kreditlarni undirish mexanizmlari tahlil qilingan. Shuningdek, xorijiy davlatlar bank tizimidagi muammoli kreditlarni boshqarish tajribasi o'rganilib, ularni tijorat banklari faoliyatida qo'llash imkoniyatlari tadqiq etilgan. Tadqiqotda ATB "Agrobank" misolida muammoli kreditlarning yuzaga kelish sabablari va ularni kamaytirish yo'llari ilmiy asosda yoritilgan.

Kirish. Tijorat banklari faoliyatining barqarorligini ta'minlashda kredit portfelining sifati muhim ahamiyat kasb etadi. Ayniqsa, bank kreditlari tarkibida muammoli kreditlar ulushining oshishi banklarning likvidligi, moliyaviy barqarorligi va rentabelligiga salbiy ta'sir ko'rsatadi. Shu sababli, muammoli kreditlarni kamaytirish va ularni samarali boshqarish masalalari bank tizimining eng dolzarb muammolaridan biri hisoblanadi.

Bugungi kunda iqtisodiyotni modernizatsiya qilish, tadbirkorlikni qo'llab-quvvatlash hamda aholining moliyaviy xizmatlarga bo'lgan ehtiyojini qondirish jarayonida tijorat banklarining kreditlash faoliyati kengayib bormoqda. Biroq kredit ajratish hajmining ortishi bilan bir qatorda kredit risklari ham kuchaymoqda. Kredit risklarining noto'g'ri boshqarilishi natijasida muammoli kreditlar paydo bo'lmoqda. Shu bois banklarda kredit risklarini baholash tizimini takomillashtirish, qarzdorlarning to'lov qobiliyatini chuqur tahlil qilish va kredit monitoringini samarali tashkil etish muhim ahamiyatga ega.

O'zbekiston Respublikasi bank tizimida ham muammoli kreditlarni kamaytirish masalasi ustuvor vazifalardan biri sifatida qaralmoqda. Xususan, davlat ulushi mavjud tijorat banklarida kredit portfeli sifatini yaxshilash, muammoli kreditlarni restrukturizatsiya qilish va undirish mexanizmlarini takomillashtirish bo'yicha keng ko'lamli islohotlar amalga oshirilmoqda. Bu jarayonda ATB "Agrobank" faoliyatini o'rganish muhim ilmiy-amaliy ahamiyat kasb etadi.

Adabiyotlar sharhi. Muammoli kreditlar va ularni boshqarish masalalari ko'plab iqtisodchi olimlar tomonidan tadqiq etilgan. Jumladan, Lavrushin (2018) kredit risklarini bank faoliyatidagi eng asosiy moliyaviy risklardan biri sifatida baholab, ularni boshqarish tizimi bankning moliyaviy barqarorligiga bevosita ta'sir ko'rsatishini ta'kidlaydi.

Olimlardan Koch va MacDonald (2015) fikriga ko'ra, muammoli kreditlarning ortishi bank kapitali yetarliligiga salbiy ta'sir ko'rsatadi hamda banklarning kreditlash imkoniyatlarini cheklaydi. Shu sababli kredit portfeli sifatini muntazam monitoring qilish zarur.

O'zbekistonlik iqtisodchi olimlar ham ushbu masalaga alohida e'tibor qaratgan. Jumladan, Jo'rayev (2021) tijorat banklarida muammoli kreditlarning yuzaga kelishiga asosiy sabab sifatida kredit ajratishda risklarni yetarli darajada baholamaslik, ta'minot obyektlarini noto'g'ri baholash va kredit monitoringining sust tashkil etilishini ko'rsatadi. Bundan tashqari, xalqaro amaliyotda Basel qo'mitasi tavsiyalarida banklarda kredit risklarini boshqarishning zamonaviy usullarini joriy etish muammoli kreditlarni kamaytirishning asosiy omillaridan biri sifatida e'tirof etilgan.

Tadqiqot metodologiyasi. Maqolada tijorat banklarining muammoli kreditlarini kamaytirish bo‘yicha xorijiy va milliy tajribalar o‘rganildi. Tadqiqot davomida iqtisodiy tahlil, statistik kuzatuv, taqqoslash, sintez va ilmiy abstraksiya usullaridan foydalanildi. Shuningdek, ATB “Agrobank”ning kredit portfeli ko‘rsatkichlari tahlil qilinib, muammoli kreditlarning yuzaga kelish omillari aniqlashtirildi.

Tahlil va natijalar muhokamasi. Tijorat banklarida muammoli kreditlarning yuzaga kelishi bir qator ichki va tashqi omillar bilan bog‘liq. Ichki omillarga kredit ajratish jarayonidagi kamchiliklar, mijozlarning moliyaviy holatini yetarlicha tahlil qilmaslik, kredit monitoringining sustligi hamda garov ta’minotining noto‘g‘ri baholanishi kiradi.

Tashqi omillar esa iqtisodiy inqiroz, inflyatsiya darajasining oshishi, valyuta kursidagi o‘zgarishlar va qarzdorlarning moliyaviy ahvoli yomonlashuvi bilan izohlanadi. ATB “Agrobank” faoliyatini tahlil qilish natijasida bank kredit portfelida qishloq xo‘jaligi tarmog‘iga ajratilgan kreditlar ulushi yuqori ekanligi aniqlandi. Ushbu sohada mavsumiylik, tabiiy omillar va bozor narxlarining o‘zgaruvchanligi sababli kredit risklari yuqori darajada saqlanib qolmoqda. Natijada ayrim kreditlar bo‘yicha to‘lov intizomi buzilib, muammoli kreditlar yuzaga kelmoqda.

Xorijiy davlatlar tajribasi shuni ko‘rsatadiki, muammoli kreditlarni kamaytirishda quyidagi yo‘nalishlar samarali hisoblanadi:

1. Kredit oluvchilarning to‘lov qobiliyatini chuqur tahlil qilish. Rivojlangan davlatlar banklarida kredit ajratishdan oldin mijozlarning moliyaviy hisobotlari, pul oqimlari va kredit tarixi batafsil o‘rganiladi.

2. Kredit monitoringini kuchaytirish. Banklar tomonidan kredit ajratilgandan so‘ng qarzdorning faoliyati doimiy nazorat qilinadi hamda muammolar erta aniqlanadi.

3.Risk-menejment tizimini takomillashtirish.Xalqaro bank amaliyotida kredit risklarini baholashning skoring modellari va raqamli texnologiyalaridan keng foydalaniladi.

4.Muammoli kreditlarni restrukturizatsiya qilish.To‘lov qobiliyati vaqtinchalik yomonlashgan mijozlarga kredit muddatini uzaytirish yoki foiz stavkalarini qayta ko‘rib chiqish orqali yordam beriladi.

5.Ichki audit va nazorat tizimini rivojlantirish.Banklarda ichki nazorat tizimini kuchaytirish kredit portfeli sifatini oshirishga xizmat qiladi.

Tahlillar shuni ko‘rsatadiki, ATB “Agrobank”da ham kredit risklarini boshqarish tizimini yanada takomillashtirish zarur. Jumladan, kredit monitoringini raqamlashtirish, masofaviy nazorat tizimlarini joriy etish va problemali qarzdorlar bilan ishlash samaradorligini oshirish muhim ahamiyat kasb etadi.

Xulosa va takliflar. Tijorat banklarida muammoli kreditlarni kamaytirish bank tizimining moliyaviy barqarorligini ta’minlashda muhim omillardan biri hisoblanadi. Tadqiqot natijalari asosida quyidagi xulosalarga kelindi:

• muammoli kreditlarning asosiy sabablari kredit risklarini noto‘g‘ri baholash va kredit monitoringining yetarli emasligi bilan bog‘liq.

• kredit portfeli sifatini oshirish uchun zamonaviy risk-menejment tizimlarini joriy etish zarur;

• kredit oluvchilarning moliyaviy holatini muntazam monitoring qilish muammoli kreditlarni kamaytirishga xizmat qiladi;

• raqamli texnologiyalar asosida kredit nazoratini avtomatlashtirish banklar faoliyati samaradorligini oshiradi;

• muammoli kreditlarni restrukturizatsiya qilish mexanizmlarini takomillashtirish lozim.

Shuningdek, ATB “Agrobank” faoliyatida quyidagi takliflarni amalga oshirish maqsadga muvofiq hisoblanadi:

• kredit ajratishda skoring tizimidan keng foydalanish;

• kredit monitoringini sun’iy intellekt asosida tashkil etish;
• muammoli kreditlar bilan ishlovchi maxsus bo‘limlar faoliyatini kuchaytirish;
• kredit ta’minoti obyektlarini bozor qiymati asosida muntazam qayta baholab borish;
• xalqaro bank amaliyotidagi ilg‘or tajribalarni bank faoliyatiga joriy etish.

Foydalanilgan adabiyotlar ro‘yxati:

1. Lavrushin O.I. (2018). Bankovskoe delo. Moskva: KNORUS.
2. Koch T.W., MacDonald S.S. (2015). Bank Management. USA: Cengage Learning.
3. Jo‘rayev A. (2021). Tijorat banklarida kredit risklarini boshqarish masalalari. Iqtisodiyot va innovatsion texnologiyalar jurnali.
4. Basel Committee on Banking Supervision (2019). Guidelines on Credit Risk Management.
5. O‘zbekiston Respublikasi Markaziy bankining rasmiy sayti.
6. “Banklar va bank faoliyati to‘g‘risida”gi O‘zbekiston Respublikasi Qonuni.
7. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining bank tizimini isloh qilishga oid qarorlari va farmonlari.
8. ATB “Agrobank”ning yillik moliyaviy hisobotlari.
9. Rose P.S. (2013). Commercial Bank Management. New York: McGraw-Hill.
10. Omonov A., Qoraliev T. (2019). Bank ishi. Toshkent: Iqtisod-Moliya.